

Відгук
офіційного опонента доктора історичних наук, професора,
Андрусишина Богдана Івановича
на дисертацію Яблонського Василя Миколайовича
ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНОГО ЦЕНТРУ УНР В ЕКЗИЛІ
(1920-1992 РР.)
поданої до спеціалізованої вченої ради Д 26.235.01
в Інституті історії України НАН України
на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук
за спеціальністю 07.00.01 – Історія України

Українська історична наука потребує поглибленого аналізу спадщини української політичної еміграції у ХХ ст., диктує необхідність нового її прочитання і неупередженої оцінки. Актуальними є дослідження присвячені унікальній діяльності українського уряду на еміграції – Державного центру УНР в екзилі. Осмислення зазначеної проблеми свідчить про наявність багатьох питань, які на сьогодні не лише належно не опрацьовані, але й містять чимало прогалин, які потребують детального вивчення та реконструкції для створення власного розуміння історії, її української версії власного націєпису. Від цього залежить якою країною буде завтра.

Враховуючи наукову актуальність і недослідженість обраної теми, дисертант прагнув заповнити цю прогалину у вітчизняній історичній науці, з сучасних позицій сформував та структурував комплекс знань та джерел з історії функціонування ДЦ УНР в екзилі у 1920 – 1992 роках.

Аналіз змісту дисертації свідчить, що дисертантом, на основі глибокого й системного аналізу досліджуваної проблеми запропоновано досить вдалу архітектуру дисертації, що дала можливість не лише не втратити послідовність і логіку розкриття теми, але й забезпечила цілісність та концептуальність роботи: насамперед В. М. Яблонським проаналізована історіографія проблеми, її джерельна база і термінологічний апарат. Далі, що є цілком логічно, простежено політико-правові засади становлення та першого етапу діяльності Державного центру, розглянуто історичні

передумови та ідеологічні принципи еміграційного уряду; через призму політичного протистояння еміграційних політичних сил (у тому числі й в Раді республіки) вивчено основні напрями діяльності ДЦ, зокрема, зовнішньополітичної роботи в міжвоєнний період та під час Другої світової війни; окреслюються нові якісні зміни в Державному центрі в повоєнний період – реорганізація, прийняття «Тимчасового закону про реорганізацію ДЦ» та міжпартійну боротьбу у 50-90 рр. ХХ ст.; дослідником ретельно проаналізована діяльність повоєнного передпарламенту – Української національної ради, та певні зміни в українському еміграційному політикумі, його інтенції до консолідації; відстежено роль інституту президенства в системі Державного центру та визначено загальні напрями практичної діяльності еміграційного уряду ДЦ УНР – політичний, зовнішньополітичний, інформаційний, культурний та інші. Відповідна логіка викладу матеріалів дисертації визначила її структуру: робота складається з анотації українською та англійською мовами, вступу, шести розділів, висновків до розділів, загальних висновків і списку використаних джерел і літератури, що відповідає чинним вимогам до дисертацій.

Варто відзначити, що у **вступі** дисертації В.М. Яблонського переконливо обґрунтовано вибір теми роботи, висвітлено її зв'язок із сучасними вітчизняними студіюваннями в новітній історіографії, чітко та конкретно визначено об'єкт і предмет дисертації, сформульовано її мету та завдання, вмотивовано теоретико-методологічні засади. Зокрема, цілком переконливо виписана мета дослідження, яка полягає в аналізові діяльності Державного центру Української Народної Республіки в екзилі в політичній, міжнародній, інформаційній та культурно-гуманітарній площинах.

На схвалення заслуговує те, що перший розділ дисертації **«Історіографія, джерельна база та методологія дослідження»** присвячено обґрунтуванню науково-дослідницького інструментарію дослідження. Здобувачем систематизовано та детально проаналізовано історіографічні,

джерелознавчі, теоретичні, методологічні та понятійно-категоріальні засади дослідження.

У досить детальному історіографічному огляді (с. 33 – 49) проаналізовано стан та перспективи дослідження теми. Виокремивши основні тенденції історіографічного дискурсу автор справедливо констатує, що немає цілісної наукової праці у якій би було інтегровано, систематизовано, проаналізовано та узагальнено досвід Державного центру УНР в екзилі в хронологічних межах початку 1920 – початку 1990 рр.

Не викликає заперечень думка дисертанта, що джерельну базу обраної для дослідження проблеми можна вважати цілком достатньою для багатоаспектного висвітлення основних питань. Ця база є різновидова, репрезентативна, широко представлена первинними документами, що дозволяють розглядати предмет дослідження багатогранно і реалістично (с. 59).

Безперечним здобутком дисертанта можна вважати осмислення категорій «Державний центр Української Народної Республіки в екзилі», «уряд», «Президент УНР в екзилі», виокремлення їх історичних, змістовних, функціональних та хронологічних вимірів.

Безсумнівно, важливим для розуміння передумов та причин виходу в екзиль українського уряду, його ідеологічних принципів є другий розділ дисертації **«Політико-правові засади становлення та діяльності ДЦ УНР в екзилі у 1921 – 1945 роках»**.

Значну цінність становить авторський аналіз причин занепаду трьох форм державності упродовж Української революції 1917 – 1921 рр., який призвів до вимушеної еміграції. Відсутність внутрішньої політичної консолідації та здатності до компромісів, мінлива підтримка тогочасного українського населення, відсутність потужних зовнішньополітичних союзників та агресія більшовицької Росії, на переконання автора, призвели до втрати національної державності (с.62 – 63).

При цьому цілком виправдано підкреслено, що ДЦ УНР став державно-політичним центром українського народу, репрезентантом легітимної української влади, витісненої з власної території внаслідок військової інтервенції. «У цьому полягає основоположна різниця між Державним центром і різноманітними емігрантськими організаціями», що були створені після 1920 року різноманітними українськими політичними течіями, які опинилися поза Україною (с. 86).

Окремо розглянуто еволюцію ідеологічних змін, яка була започаткована ще на території України. Державний центр УНР у своїй діяльності послідовно обстоював незалежність, соборність України, залишався відданим цінностям прав людини, національних меншин, прав приватної власності та необхідності незалежної національної церкви. На переконання С.Петлюри та інших очільників еміграційного Державного центру центром об'єднання та відновлення незалежної української держави мав стати Київ та Наддніпрянські землі.

У третьому розділі **«Вищі органи влади Української Народної Республіки у 1921 – 1945 роках»** здобувачем успішно розв'язано низку дослідницьких завдань, зокрема проаналізовано політичне протистояння з основними опонентами ДЦ; на основі архівних та опублікованих джерел реконструйовано діяльність Ради республіки; всебічно розглянуто зовнішньополітичну активність екзильного уряду УНР, у тому числі й у Лізі Націй; визначено причини неуспішної політики Державного центру в роки Другої світової війни.

Привертає увагу твердження дисертанта про те, що однією з основних тенденцій міжвоєнного періоду у світовій політиці стала ідеологія реваншизму. Крайні, радикальні ідеї соціалістичного чи націоналістичного гатунку були популярні і серед емігрантів-українців, які щиро прагнули відновлення власної держави. Поміркована демократична ідеологія Державного центру УНР не пропонувала швидких рішень і не змогла стати у цей період консолідуючою та об'єднавчою платформою для більшості

впливових політичних сил (с. 215), викладено бачення українського питання з точки зору європейської і світової геополітики, а також погляд на українство як на «більшовизм другого сорту».

Серед ключових досягнень дослідження є четвертий розділ **«Реорганізація Державного центру в екзилі»**, який присвячений кардинальним політичним, організаційним та структурним змінам, які вплинули на повоєнну українську еміграцію та основні форми її діяльності. В центрі уваги цієї частини дослідження політична консолідація переважної більшості політичних акторів, створення еміграційного передпарламенту – Української національної ради та аналіз «еміграційної конституції» – Тимчасового закону про реорганізацію ДЦ УНР в екзилі.

Ще однією особливістю цього періоду в діяльності ДЦ УНР стала ліквідація однієї з основних ліній розколу української еміграції на «наддніпрянців» і «галичан». Зрозуміло, що до кінця задавлені проблеми вирішені не були, але вихідці з різних регіонів України стали діяти в одному соборницькому дискурсі.

Центральна інституція в системі ДЦ УНР повоєнного часу розглядається в п'ятому розділі **«УНРада у 1948 – 1992 роках»**. Дисертант логічно розділив насичений півстолітній період на дві частини не лише за хронологічним принципом. Перший період роботи еміграційного передпарламенту (1948 – 1966 рр.) був більш стабільний у політичному розумінні, УНРада мала більш широке партійне представництво та прогнозовану політику.

Функціонування такого представницького майданчика, якою була Українська національна рада, дозволяло вирішувати чимало суперечностей поточної політики на еміграції, але не усувало повною мірою питання «лідерства в національно-визвольному» русі. Частина політичних сил (СГД, ОУНР) виступали із власними концепціями відновлення незалежності України.

Безперечно важливим для розуміння ролі та місії Державного центру є шостий розділ дисертації «Президент та уряд УНР у 1948 – 1992 роках». В. М. Яблонський справедливо доводить, що інститут Президента, як і УНРада в ДЦ УНР, відігравав важливу, а почасти і ключову роль. І ця роль полягала не лише у тому, що практично усі важливі рішення ДЦ потребували затвердження Президентом. Політична постать Президента УНР уособлювала символи, важливі для національно-визвольної боротьби – відданість ідеям незалежності, соборності та традиціям УНР.

Демократичні традиції і принципи, які передбачають розподіл влади на незалежні її гілки демонстрував (попри певну умовність) уряд (виконавчий орган) ДЦ. Основними напрямками роботи уряду стали боротьба з тоталітарним режимом в СРСР, інформаційні впливи на територію України, експертно-наукове вивчення політичного та соціально-економічного становища в УРСР, здійснення політики збереження української культури та історії.

Висновки, зроблені дисертантом, досить аргументовані, вони відповідають меті дослідження та містять вагомні теоретичні положення, які є концептуальними та стислими відповідями на поставлені в дисертації завдання.

Можна констатувати, що пункти новизни дисертації мають інноваційний характер, характеризуються достатнім ступенем аргументації і не викликають заперечень по суті. Цінним є те, що у дисертації вперше комплексно досліджено функціонування Державного центру Української Народної Республіки на еміграції впродовж понад семи десятиліть; проаналізовано консолідаційні процеси в середовищі української політичної еміграції у 1920 – 1990 роках, показано їх особливості у різних історичних умовах; виокремлено форми діяльності еміграційного уряду на міжнародній арені щодо захисту населення України на окупованих територіях так і українців-емігрантів у міжвоєнний період; на підставі архівних джерел реконструйовано діяльність представницьких інституцій (передпарламентів)

на еміграції – Ради Республіки та Української національної ради; розглянуто особливості діяльності інституту президентства та уряду у системі Державного центру; у теоретичному вимірі запропоновано підходи до проблеми спадкоємності Української Народної Республіки і сучасної України; показано вплив Державного центру УНР на процеси становлення сучасної української держави на початковому періоді та важливість збереження державної традиції.

Дослідження В. М. Яблонського є оригінальним і має вагоме науково-теоретичне й практичне значення для розвитку історичного знання про українську політичну еміграцію ХХ ст. та її вплив на відновлення української незалежності. Наукові узагальнення можуть бути застосовані для удосконалення державної політики у сфері історичної пам'яті, науки, освіти та культури. Результати дослідження також можуть бути використані для написання підручників, навчальних, навчально-методичних посібників з історії України, політології, історії держави і права України та зарубіжних країн, створення довідкових та енциклопедичних видань.

Аргументованість і вірогідність результатів дисертаційного дослідження забезпечено концептуально-теоретичним і методологічним обґрунтуванням ключових науково-теоретичних положень, використанням системи взаємопов'язаних дослідницьких методів, що відповідають об'єкту, предмету, меті та основним завданням дослідження, залученням вагомого обсягу необхідних джерел на основі критичного відбору. Багата джерельна база, поза сумнівом, стала умовою повного, всебічного та ґрунтового розкриття дисертаційної теми.

Важливо наголосити та тому позитивному аспекті, що теоретичні положення та висновки дисертації відображено у 35 наукових працях, зокрема – 2 монографіях, розділі зарубіжної колективної монографії, ґрунтовному збірнику документів і матеріалів, 21 статтях у наукових фахових виданнях України, 2 статтях у зарубіжних збірниках наукових праць. Основні положення та висновки дослідження доповідалися та

обговорювалися на міжнародних і всеукраїнських наукових і науково-практичних комунікативних заходах.

Автореферат дисертації повністю відбиває її основний зміст. Автореферат містить стислий опис дисертації за розділами. Дається опис методик дослідження отриманих результатів, наведені висновки з роботи. Основні результати роботи відповідають поставленій у ній меті.

Робота Василя Миколайовича Яблонського виконана на належному науковому рівні, що свідчить про професійну зрілість здобувача, якому вдалося реалізувати мету дослідження, розв'язати поставлені дослідницькі завдання.

Наголошуючи на суттєвих позитивних характеристиках дисертації в цілому, варто висловити й деякі зауваження та побажання, які слід розглядати як перспективу подальших студіювань і запрошення до можливої дискусії.

1. Окреслюючи досить ґрунтовну джерельну базу дослідження, дисертантові варто було б більш точніше вказати, яка кількість нових джерел вводиться до історіографічного обігу вперше.

2. Аналізуючи стан розробленості теми дисертації, автор здійснив широкий огляд діаспорної та новітньої літератури. Водночас, очевидно, значно б посилило теоретичний потенціал дослідження, якби окрему увагу було присвячено порівняльному аналізу історичних оцінок досліджуваного періоду в сучасній, діаспорній та радянській історіографії.

3. Дисертаційне дослідження безсумнівно б виграло, якщо б в ньому були уміщені додатки. В додатках можна було б, скажімо, систематизувати інформацію про діяльність президентів, урядів, представницьких органів за тривалий час діяльності Державного центру та інколи часту зміну перших осіб на чолі цих інституцій. Велика кількість наведених у тексті прізвищ, подекуди помітно ускладнює сприйняття авторського викладу.

4. У дисертації вживається поняття «національно-визвольні змагання 1917-1921 рр.» (сс. 62, 76, 145, 217, 285, 286, 287, 360, 394). Таке поняття на

наш погляд є прийнятним і увійшло до широкого наукового вжитку, хоч і на переконання деяких дослідників є надто публіцистичним і похідним з діаспори. Водночас у роботі вжито також термін «Українська революція 1917-1921 рр.», яка у дисертації іноді чомусь датується 1917-1920 рр. як і національно-визвольні змагання. Хотілось би почути чітке визначення позиції якої дотримується автор щодо наведеної термінології і хронології.

5. На жаль, автор не використав повною мірою документи фондів Центрального державного архіву громадських об'єднань України. Зокрема фондів так званого «Празького архіву», що до певної міри, збіднило джерельну базу дослідження.

6. Іноді автор вживає публіцистичні назви історичних і юридичних фактів, наприклад, «українсько-більшовицька війна 1919-1920 років» (с.108), хоч мова іде про війну РСФРР і УНР 1918-1919 рр. і польсько-радянську війну 1920 р., «мирний польсько-більшовицький договір, укладений у березні 1921 року» (с.121), хоч згодом вжито поняття «Ризький мирний договір з РРФСР та формальною правонаступницею УНР – УСРР», (с.149) який підписала Польська держава.

7. На с.142 йдеться про те, що створена у 1920 р. УВО була 1929 р. у Відні реорганізована в ОУН, в той час, коли ОУН виникла внаслідок об'єднання УВО та декількох студентських націоналістичних спілок – Групи української націоналістичної молоді, Ліги українських націоналістів, Союзу української націоналістичної молоді.

Висловлені зауваження та побажання не впливають на високу загальну оцінку даної роботи. Отримані результати та висновки є обґрунтованими й мають вартісне наукове значення, оскільки в сукупності вирішують важливе наукове завдання, суттєве для української історіографії – комплексно відтворюють процес діяльності Державного центру Української Народної Республіки в екзилі упродовж всього періоду його існування та боротьби за відновлення незалежності Української держави.

Таким чином, аналіз дисертаційної роботи, автореферату та опублікованих праць В. М. Яблонського свідчить, що його дисертація «Діяльність Державного центру УНР в екзилі (1920-1992 рр.)» є цілісним завершеним фундаментальним самостійним науковим дослідженням, виконана на належному теоретичному рівні і відповідає вимогам пп. 9, 10, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 (зі змінами та доповненнями згідно Постанови № 656 від 19 серпня 2015 р., та № 1159 від 30 грудня 2015 р., та № 567 від 27 липня 2016 р., та № 943 від 20 листопада 2019 р., та № 607 від 15 липня 2020 р.), а її автор – Яблонський Василь Миколайович – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України

Офіційний опонент:

доктор історичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
академік Української академії історичних наук,
декан факультету політології та права
Національного педагогічного
університету імені М.П. Драгоманова

